

La política municipal no fou favorable durant bona part d'aquest temps a la continuació de les publicacions de l'Arxiu. Això féu que el *Llibre de les Solemnitats de Barcelona*, l'edició del qual havia estat acordada, hagué d'ésser acollit per la benemèrita Institució Patxot. El primer volum aparegué l'any 1930.

El Premi Massana, convocat per primera vegada l'any 1930, fou adjudicat al Sr. Agustí Duran i Sanpere per la seva obra *Retaules de Pedra a Catalunya*, segles XIV i XV, que publicà l'Editorial Alpha dins la sèrie «Monumenta Cataloniæ».

El Premi Martorell de 1927 no s'adjudicà.

Mentrestant la Casa de l'Ardiaca millorava les seves instal·lacions gràcies a l'ajut econòmic del Patronat de les Fundacions Massana i de la generosa intervenció del Sr. Jaume Marco, membre del Patronat, a qui fou donat càrrec de la decoració i moblatge de la casa. A la sala principal foren col·locades les llibreries que havia fet construir l'any 1699 el Sr. Pau Dalmases i Ros a la seva casa del carrer de Montcada per a la famosa biblioteca que havia aconseguit reunir.

Les noves aportacions, així com el desplegament de les activitats de l'Arxiu Històric, obliguen a una nova sistematització del contingut i vida de la Institució municipal.

I. *Arxiu Documental*. (Conté els fons Municipal, Notarial, Judicial, Corporatiu i Particular.)

II. *Arxiu Bibliogràfic*. (Llibres i opuscles estampats a Barcelona; Publicacions periòdiques; Cartells rurals, fulls, targes, etc.)

III. *Arxiu Gràfic*. (Plans, monuments, fets històrics; Iconografia i Imatgeria popular.)

IV. *Arxiu Fotogràfic*. (Inventari monumental de Barcelona; Retrats; Crònica Gràfica.)

V. *Biblioteca Auxiliar de l'Arxiu*.

VI. *Biblioteca Massana*. Llegat Massana (Indumentària i Arts sumptuàries). — Donatiu Sagarra (Sigil·lografia). — Donatiu Toda (Obres estrangeres relatives a Espanya). — Llegat Serra i Pagès (Folklore). — Llegat Arlubins (Obres teatrals).

VII. *Museu Gràfic d'història de Barcelona*. (Al Pavelló de la Ciutat de Montjuïc. En curs de reorganització.)

VIII. *Exposicions monogràfiques* a la Casa de l'Ardiaca i col·laboració a Exposicions d'altres entitats.

IX. *Publicacions*.

X. *Fundació Martorell*. — *Fundacions Massana*.

L'Arxiu Municipal de Sabadell

SUMARI HISTÒRIC DEL SEGLE XIV AL XIX. El fons més antic de l'Arxiu de Sabadell, en la seva secció pròpiament municipal, es reuní al segle XIV, a partir del segon quart, i el constituïren els successius privilegis que van concedir a la vila els seus senyors Roger Bernat de Foix, Vescomte de Castellbò (1335?-1366), Elionor de Sicília (1366-70), el seu espòs Pere III (1370-81) i l'Infant Martí (1381-91), i les escriptures de venda de censals que atorgà la vila per tal d'obtenir les quantitats que prestà a la Reina Elionor, a fi que, adquirint la població de Roger Bernat de Foix, la incorporés a la Corona.

Coincideix la formació d'aquest primer nucli amb una crisi de creixença de la vila, exterioritzada per diversos senyals: especialització en la indústria llanera, més acurada fortificació, envigoriment de la seva representació municipal amb la institució dels Jurats, trasllat de la seu parroquial dels camps externs a l'interior de la població.

Aquest primer nucli de documents, que venia a representar el patrimoni jurídic de la vila fou sempre atès amb respecte; atragué al seu volt els documents posteriors i determinà llur conservació. Així al segle XVI (1558) tenim notícia de la Caixa dels Privilegis que, naturalment, els devia guardar, com, efectivament, guardava els sacs d'insaculació dels Jurats i prohoms del Consell ordinari. Al segle XVII i per acord de Consell de 5 de desembre de 1605 es copiaren els privilegis en l'infoli del «Llibre».

En aquest temps havia ja crescut bastant la documentació amb els volums d'actes i de comptes produïts per l'activitat respectiva del Consell i del Clavariat.

Encara en 1621 el Consell adquirí la notaria de la vila — feu, aleshores, del senyor Joan Carles de Calders — i d'aquesta feta els manuals notariais i els plects de processos de la Cort — secretariada pel mateix Notari — passaren a poder de la Universitat.

Insuficient, ja, la primitiva Caixa, el Consell acordà en 1706 la fabricació d'uns armaris que prestessin servei encara avui. I més enllà d'aquestes preocupacions de custòdia l'Ajuntament manifestà exigències concretes de formal ordenació quan a 1 de Maig de 1791 preceptuà al seu Secretari, el metge Bosch i Cardellach (emèrit polígraf i primer historiador de la població amb les *Memòries de Sabadell*, obra resumida per tots els que posteriorment han escrit d'història local), que aplegués les «Ordes» (així eren nomenades totes les comunicacions oficials generals i particulars), disperses per l'Ajuntament; recollís les extraviades a fora i les conjuminés totes en regla. Així ho complí Bosch, aplegant els comunicats oficials des de 1638 al seu temps en 18 llibres, sèrie que fou continuada fins l'any 1834, en què la publicació del Butlletí Oficial de la Província de Barcelona féu ociosa la recopilació.

SEGLE XIX. En el segle passat l'Arxiu romangué en un oblit, trencat només per fugaçs moments d'atenció. Així, vers 1840 en va reconèixer els documents més antics l'estimable erudit local, Josep Salvany i Oller (Secretari de l'Ajuntament i corresponsal de la Comissió Provincial de Monuments artístics i històrics) i en 1854 formà un índex superficial el Secretari Joan Puigneró.

Més enllà (1867), Josep Sardà i Agustí Rius escrigueren, a base de l'obra esmentada de Bosch i Cardellach, un resum d'història local que va mantenir l'interès pel passat, resum que fou superat, encara, en síntesi i eloqüència per la *Memoria sobre el origen y progresos de la Ciudad de Sabadell*, de Manuel Ribot i Serra (publicista i poeta i representant caracteritzat de la Renaixença literària a la població), per la qual l'Ajuntament el gratificà (1883) amb el títol de cronista i el càrrec d'Arxiver. Ara que la naturalesa merament honorària del càrrec i les moltes ocupacions de l'il·lustre titular s'associaren per a impedir una labor positiva.

En aquesta centúria es desmembrà l'Arxiu. La llei notarial de 1862, en abolir les notaries municipals i fundar els Arxius de protocols prengué a l'Ajuntament la seva col·lecció de manuals que passà a l'Arxiu Notarial de Terrassa per a retornar a Sabadell en constituir-s'hi (1883) la capitalitat del nou partit judicial i districte notarial corresponent.

Retornà, però, minvada i mutilada, amb pèrdua completa dels manuals del segle XIV que eren abundosos, de gairebé tots els de la segona meitat del segle XV i primera del XVI i de gran nombre dels del XVII.

En compensació d'aquesta minva entraren a formar part de l'Arxiu Notarial de Sabadell els manuals procedents de la notaria de Sant Cugat (assignada, en principi, al nostre districte), els quals havien passat, per les raons indicades, a Terrassa.

EL SEGLE PRESENT. Entrat el segle present moltes causes suscitarren atenció vers l'Arxiu: l'imminent perill de substracció i destrucció que menaçava els documents abandonats (perill que, en qualitat de regidors o ciutadans acusaren zelosos patricis); la major complicació administrativa; la conveniència de recopilar dades per a judicar de la propietat i legitimitat de l'escut de la població, la reforma del qual era apassionadament discutida (1919), i, encara, la necessitat de mobilitzar proves per a defensar els drets de l'Ajuntament en el plet que seguia amb el Rector-Arxiprest de la població sobre la propietat de la casa i terres del Santuari de la Verge de la Salut (1922).

Precisament i per a dictaminar sobre la qüestió de l'escut fou cridada a Sabadell la màxima autoritat de Catalunya en matèries sigil·logràfiques, l'il·lustre Ferran de Sagarra, el consell i exhortació del qual convencé a l'Ajuntament de la necessitat d'emprendre l'ordenació de l'Arxiu, necessitat que es verificà en el curs del plet esmentat, quan l'Ajuntament hagué d'encarregar les recerques necessàries a Mn. Gabriel Clauselles, el qual fou nomenat en 1924 Arxiver efectiu, al costat de l'honorari Manuel Ribot.

La tasca de Mn. Gabriel Clauselles va donar a l'Arxiu la fesomia que ostenta actualment. En efecte, ell va posar en condicions de servei i va ampliar el local de què disposava l'Arxiu, practicant i habilitant dos departaments inservibles, annexes als altres dos que s'usaven, i agregant al conjunt una nova sala pertanyent a altra dependència. Així s'obtingueren tres sales i dues galeries. En aquest espai situà la documentació, després d'espurgada de les impertinències de tot llinatge que s'hi barrejaven. En 1927 obtingué la cessió en dipòsit de l'Arxiu Notarial (que, sense estada pròpia, havia hagut d'habitar sempre els pitjors recons de les cases dels Notaris-Arxivers) i començà a explorar els vells manuals.

Una mort prematura (1928) impedí l'ulterior desplegament d'una intel·ligència i entusiasme que anaven a trobar un camí més expedit i agradós que el que fins aleshores havien fressat.

L'obra de Mn. Gabriel Clauselles va ésser continuada posteriorment amb els treballs que en breu s'enumeren.

RESUM DELS TREBALLS D'ORGANITZACIÓ

ARXIU PROTOCOLAR. Respecte a la col·lecció de Sant Cugat es procedí, en primer terme a la classificació, separant els genuïns manuals de Sant Cugat dels que pertanyien a notaries foranes (3) o eren registres de la Cort (14); o autes individuals (2); o capbreus i títols de fundació (4).

Es rectificaren les atribucions dels manuals als notaris. S'establiren els noms dels notaris substituïts i dels escriptors jurats que, secundant als notaris titulars, havien deixat el testimoni de llur grafia en els manuals. S'extregueren i referiren en cèdules les més importants notícies contingudes en aquests protocols. Es començà la indicació detallada del contingut d'alguns d'ells.

Iguals operacions es practicaren en la sèrie de manuals de la notaria de Sabadell, la qual, a més, fou completada, perquè, en desmembrar-se l'antic Arxiu total, alguns manuals i quaderns solts quedaren en poder del municipi en lloc de passar a l'Arxiu notarial. A més es procedí a classificar i seriar les escriptures soltes de capítols, testaments, inventaris i establiments, que sumaren 65 lligalls.

Descripció de les col·leccions protocolars. La col·lecció de Sant Cugat consta de 230 volums que s'inicien en 1283 amb el notari Pere de Ripollet, clergue de Sant Pere d'Octavià, i acaben en 1834 amb Marian Font i Carbonell. La notaria de Sant Cugat tornà a funcionar de 1861 a 1867. Es bastant completa la col·lecció de protocols a les darreries del segle XIII, transcurso del XIV i primera meitat del XV. Existeix solament un volum de la segona meitat del XV i un altre de la primera del XVI. La majoria de volums corresponents al segle XVII, formats amb l'únic propòsit de conservació dels quaderns volants, no solen observar cap ordre i la major part contenen documents de tot el segle. A partir de 1692 la col·lecció pren una altra regularitat, que es fa perfecta al XVIII. Sembla que en aquesta darrera centúria es procedí, a Sant Cugat, a refer les enquadernacions antigues i a reunir i relligar els quaderns esparços. Fou aquesta tasca la que va donar un aspecte uniforme a la sèrie de protocols. Encara es començà un treball tan notable com el de la formació d'un índex copiós dels manuals antics amb el corresponent al primer de la col·lecció, recensionat en 1783.

L'àmbit de compareixences d'aquesta notaria comprèn la vila de Sant Cugat i les parròquies del seu redós, dependents del Monestir (Sant Cebrià de Valldoreix, Santa Maria de Campanya, Sant Feliu de Vilamilanys i Sant Medir) i els termes veïns o propers de Cerdanyola, Papiol, Ripollet i Barbarà. Es donen certament compareixences de persones de residència més llunyana, atretes a Sant Cugat pels interessos territorials del Monestir, i no són rars els atorgaments de transeünts.

La vida pròpia del Monestir es reflexa de tant en tant en els Capítols que es formen per a autorització de l'Abat en els actes patrimonials importants; en les actes de requesta i protesta preparatòries o produïdes per qüestions de competència amb autoritats reials; en certes determinacions de jurisdicció i en algun, molt rar, contracte d'obres.

Quant a la notaria de Sabadell comprèn els manuals de 1400 fins a 1909. Consta d'un total de 612 llibres, amb 350 fins a 1800, i 65 lligalls i escriptures soltes.

Existeixen, només, quatre manuals de la segona part del segle XV, un de la primera meitat del XVI i cinc del segon i tercer quart del XVII.

El territori de compareixença de la notaria de Sabadell va reduir-se del segle XV al XVI amb la importància del mercat setmanal, a la mateixa vila i parròquies properes de Santa Maria de Barbarà, Sant Salvador de Polinyà, Sant Vicens de Junqueres i Sant Julià d'Altura.

ARXIU DE LES CORTS JUDICIALS: TREBALLS I CONTINGUT. Així mateix s'aplicà atenció a l'Arxiu de les Corts, en el qual es classificaren, primer per Corts i després per notaris, els processos civils i criminals que l'integraven, que reberen, per fi, estricte ordre cronològic.

Es començà, encara, la indicació detallada dels lligalls resultants, a base d'indicar per cada procés la naturalesa, l'assumpte, les dates de principi i fi, les parts, jutge i lletrats i les dades notables de qualsevol ordre que incidentalment apareguessin.

Els notaris de Sabadell servien les Cúries de la rodalia i en custodiaven els autes i això explica que a l'Arxiu de Sabadell existeixin varis lligalls de processos actuats a les Corts comarcals, en forma que aquesta secció es compona de 52 lligalls i 15 llibres de registre de la Cort de Sabadell (1558 1790); un lligall i un registre de la Cort de Barbarà (1604 1739); 5 lligalls i 3 regis-

tres de la de Castellar (1589-1772); 14 registres de la Cort de Sant Cugat i un lligall de la de Sentmenat (1617-1767). Baronals totes elles exceptuada la de Sabadell.

També existeix un lligall de processos i un registre de cadascuna de les Corts reials de Polinyà (1591-1792); Ripollet (1587-1689) i Santiga (1672-1768).

Quant al contingut d'aquesta secció no cal dir que abunden els processos criminals motivats per actes de bandolerisme; els promoguts per discòrdies entre magistrats municipals i veïns sobre afers comunals; els intervinguts per la jurisdicció consular dels paraires; els de tumultes i lesions hagudes en aplecs, processons i festes públiques; i els mínims delictes, ara rubricats com a faltes, que compensen la trivialitat de llur assumpte amb el pujat color de lloc i temps que ofereixen. En la part civil la majoria dels plets es refereixen a reclamacions de préstec i a les clàssiques substitucions. Es ben coneguda, perquè sigui precís declarar-la, la densitat històrica dels processos i llur valor filològic.

ALTRES DOCUMENTS HISTÒRICS. Així mateix es classificaren i s'acondiren en carpetes els pergamins que contenien els privilegis i títols de propietat del Municipi, en nombre de 200; es distribuïren per senyories els 50 capbreus existents, i s'ordenaren les sèries de llibres d'actes del Consell i de comptes del Clavariat, començades respectivament en 1449 i 1384, rompudes, però en molts períodes.

ARXIU ADMINISTRATIU. Però la part de l'Arxiu que reclamava amb més peremptorietat un treball a fons, era la nomenada administrativa, que comprenia la documentació del segle passat i principis del present en estat verge i de dispersió atòmica, sense reducció a expedients, donat que l'única pràctica d'ordenació que en les èpoques escrupoloses s'havia observat era la d'acoblar en lligalls anyals els papers volants, de qualsevol ordre i naturalesa que fossin.

Convingué, per tant, distribuir aquesta massa documental en grups, i anar-los segmentant per classificacions ulteriors fins a arribar a individualitzar els assumptes, compaginant finalment i donant figura d'expedient al complex de papers que representava el procés d'explanació d'un assumpte determinat.

La primera distribució a què ens hem referit es féu a base de la procedència i caràcter dels documents i així es distingiren els pertanyents a serveis delegats de l'Estat (reemplaços, eleccions, justícia, ordre públic); els pertocants a vida general de la població (afers econòmics, culturals, religiosos, socials); els documents generals de gestió de l'Ajuntament (actes, registres, pressupostos, comptes municipals) i els documents particulars de gestió.

Els documents de les seccions primera i tercera van ésser, per gràcia del seu format natural, els que es prestaren a una ordenació més expedita. Els de la segona i quarta van ésser els que hagueren de sotmetre's al procés d'elaboració llarga que hem indicat, mitjançant el qual es formaren, amb caràcter originari, 5000 expedients, número que dista encara del que exigeix la massa documental.

Resultat provisional de tot aquest treball fou la redistribució del material de l'Arxiu Administratiu en 1327 lligalls, 450 corresponents a la primera secció, 270 a la segona, 100 a la tercera i 507 a la quarta, a més de 860 llibres pertanyents 390 a la tercera i 470 a la quarta secció. Els lligalls referits s'integraren amb els expedients formats de nou i els documents solts ja classificats globalment per matèries, però no articulats encara en assumptes individuals.

CLASSIFICACIÓ. Pel que es refereix al sistema de classificació fou adoptat en principi el lògic o per matèries, sobre el qual s'aplicà després el sistema numèric o decimal. Cal advertir, però, que aquesta classificació no fou ni és la definitiva. Restava encara i resta bona suma de documents a ordenar, i d'aquesta ordenació i del nombre i volum respectius dels grups que apareguin, així com del darrer criteri de pertinença que s'adopti respecte les moltes classes equívokes, depèn l'estructura de la fulla bàsica a aixecar sobre el complet inventari de les matèries que es trobin a l'Arxiu.

FITXER HISTÒRIC. Cal encara fer referència al modest fitxer històric que s'ha format a base d'extreure de l'Arxiu pròpiament històric les notícies d'interès atinents a filologia (vocabularis antics i toponímia), vida jurídica, social, econòmica, política, administrativa i demografia i paleografia.

BIBLIOTECA I HEMEROTECA

Així mateix s'ordenà la Biblioteca, formada per les col·leccions de periòdics i publicacions oficials i revistes administratives i l'Hemeroteca local, constituïda per 172 lligalls de col·leccions completes i incompletes dels diaris i revistes publicats a Sabadell de 1853 a la data.

OBSERVACIÓ FINAL

Es precis dir que en aquest primer temps d'organització de l'Arxiu ha estat sacrificada la pulcritud a la rapidesa i que s'ha treballat en esberrany i amb caràcter provisional, preferint, com és natural, la major extensió del treball d'ordenació i exploració a una perfecció que — no cal insistir-hi — està condicionada pel coneixement i domini de la totalitat de la massa documental a organitzar. — M. CARRERAS.

L'Arxiu de Sant Pere de Ripoll

La vila de Ripoll que un temps fou un dels recers més importants de Catalunya quant a fons d'arxiu, mercès al seu vell monestir, ha estat particularment dissortada en el segle passat. L'incendi d'aquell cenobi sobre tot li privà de la seva riquesa principal. A la crema de 1835 succeïa, quatre anys més tard, la destrucció també per les flames i depredacions, de l'Arxiu municipal i altres fons ripollesos. Gairebé sols se'n salvà l'arxiu de la Comunitat de domers i preveres de l'antiga església parroquial de Sant Pere contigua al monestir. Però allò que no hi destruïren les flames ni les lluites civils hagué de patir de la incúria i abandó a què foren lliurats els documents que s'erren salvats d'un furt, del qual hom té una vaga notícia, ocorregut l'any 1807. Fou gràcies a l'entusiasme del Sr. Tomàs Raguer secundat per altres patricis ripollesos que s'ha arribat a temps a impedir una total destrucció. Aquell il·lustre patrici, l'exemple del qual caldria fer patent arreu de les nostres viles i comarques, se n'ha vingut preocupant d'ençà d'una quarentena d'anys i els seus esforços han culminat en aquests darrers anys en la formació d'allò que constitueix a hores d'ara l'obra més important en el terreny cultural realitzada a Ripoll, d'ençà de la restauració del monestir.

L'Arxiu Parroquial de Ripoll instal·lat d'una manera digna en les golfes de l'esmentada ex-parroquia de Sant Pere, on ocupa cinc sales, està constituït per les restes de l'arxiu de la Comunitat de domers i preveres d'aquella mateixa església, per la seva llibreria i per un museu de caràcter local i d'interès folk-lòric comarcal. Ací en donarem unes notes relatives sobre tot al primer, és a dir, a la part d'arxiu pròpiament tal, dades que extraïem d'uns articles publicats pel mateix Sr. Raguer.

La partida més gran de documentació que ompla una sala pot agrupar-se en dues seccions: documents de la Comunitat i notariais de Ripoll.

COMUNITAT. Pergamins: N'hi ha uns 400 des del segle XIII fins a mitjans del XVII, dels quals una quarentena d'una vàlua especial com breus i butlles papals, constitucions de l'abat Hug Desbach donades a la Comunitat en 1338, etc.—Administració: Consta aquesta secció de nombrosos llibres i lligalls dels segles XIV-XIX.—Plets.—Vària, de documentació d'un gran interès local com, entre altres, els llibres de visita del deganat de Ripoll i Ripollès (1608-1618), manuscrits del Dr. Josep Tutllo i de Mn. Domènec Portusach plens de notícies de l'època (segle XVIII), llibres de secretariat, això és, acords de la Comunitat (1664-1872), llibres de confraries, i així seguint.

DOCUMENTS NOTARIALS. Procedeixen de diversos notaris que ho degueren ésser de la Comunitat, cosa que explicaria — com diu el Sr. Raguer — la llur presència en el fons on han estat conservats. N'hi ha dels segles XIV al XVIII, sobre tot dels notaris Onofre Puig, pare i fill, del segle XVII, època de la qual la documentació és no sols més nombrosa sinó de valor, més que local, comarcal.

No cal dir que entre tots aquests papers i pergamins i llibres de l'Arxiu de Sant Pere n'hi ha bastants d'interès així mateix per a la història del monestir, amb el qual forçosament la Comunitat de Sant Pere va ésser en relació, encara que no hagués estat sinó per pledejar. Diguem així mateix allò que ja s'endevina, donada la finalitat de la novella institució ripollesa, i és que l'arxiu no és pas una cosa tancada sinó que la cura amorosa del seu fundador, del patronat i la cooperació de molts particulars que senten afecte per les coses del passat, permeten cada dia nous ingressos de documentació, deixalles del que havia estat escampat durant l'època oprobiosa de la decadència de Ripoll. Un dels objectes més notables salvats a l'Arxiu és un missal de cor sortit probablement del *scriptorium* del monestir i destinat a l'església de Sant Eudalt. És ornat de caplletres amb escenes del martiri del Patró de Ripoll, obra del segle XVI-XVII.